

А.О. ТИЩЕНКО,
Донецький національний технічний університет

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Широке впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу, розвиток інформаційних технологій, удосконалення умов функціонування інфраструктури ринку, необхідність забезпечення постійного росту конкурентоспроможності підприємств надають особливу значущість прискоренню переходу економіки на інноваційну модель розвитку. Необхідність цього обумовлена:

- зростаючим значенням інновацій для розвитку економіки держави;
- важливістю суттєвих перетворень в галузі інновацій при переході до постіндустріального суспільства;
- потребою удосконалення організації і управління інноваційним процесом.

Аналізу процесів, які відбулися у господарстві України за минулі роки, обґрунтуванню необхідності науково-технічного розвитку присвячено багато робіт. Академіки В.Геєць, В.Семиноженко, професор А.Гальчинський науковими працями [1, 12] першими підтримали і надали енергійного поштовху напрямку інноваційного економічного розвитку України. Президент України у щорічному Посланні до Верховної Ради України робить висновок про підвищення значення інноваційної складової економічного зростання [7]. У роботі [14] сформульовано передумови та сутність трансформації науково-технічного типу розвитку в інноваційний. У Зверненні до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році" [6] Президент України відзначає зміцнення інноваційного потенціалу економіки, спростовує "твердження скептиків про суто сировинну трансформацію української промисловості", визначає головними завданнями "пошук джерел ресурсного забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, підвищення конкурентоспроможності

еконіміки". Основні засади державної інноваційної політики закріплено у Законі України "Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності" [2]. У 2002 р. було прийнято Закон України "Про інноваційну діяльність" [3], який визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. Разом з тим правове забезпечення інноваційної активності не є повним, тому існує потреба у його розширенні та удосконаленні.

Метою даної статті є обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення активізації інноваційної діяльності.

На структуру виробництва в Україні значною мірою впливає індустріальна база, яка склалася при наявності великих запасів природних ресурсів (вугілля, залізна руда), в сприятливій зоні сільськогосподарського виробництва. Також у часи СРСР Україна мала значний науковий потенціал – не менш 40% запатентованих радянських наукових розробок належить українським науково-дослідним інститутам. Проте науковий комплекс України майже цілком обслуговував галузі складного і точного машинобудування і приладобудування в оборонній промисловості. Це є причиною того, що на протязі останніх років Україні була притаманна залежність економічного росту від експорту сировини та продукції з низькою ступінню переробки, а отже з низьким рівнем додаткової вартості. Останнім часом в Україні збільшується ВВП, але наукомісткість продукції навпаки неухильно знижується (у 2003 році наукомісткість промислового виробництва складала менш 0,3%), щорічно скорочується кількість підприємств, які дбають про підвищення технічного рівня виробництва (у 2003 році їх питома вага складала 12,7%), скорочується чисельність

виконавців наукових та науково-технічних робіт (див. рис. 1) [4, 5]. Склалась негативна тенденція збільшення питомої ваги продуктивних інновацій (у 2003 р. 80,1% підприємств, які здійснювали нововведення, створювали технологічно нову чи значно удосконалену продукцію) [11]. Приділення недостатньої уваги впровадженню нових технологій є наслідком недостатнього фінансування фундаментальних досліджень і приводить до зменшення науково-технічного потенціалу промисловості. Підготовка наукових робітників (кандидатів і

докторів наук) здійснюється з щорічним приростом з 1995 року (див. рис. 2), але чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт зменшується набагато швидше (67 тис. кандидатів і докторів наук проти 178 тис. загальної кількості виконавців наукових та науково-технічних робіт у 1995 р., 77 тис. проти 100 тис. відповідно у 2003 р.). Кадровий потенціал є важливим ресурсом в інноваційній діяльності, його скорочення перешкоджає технічному переоснащенню промисловості.

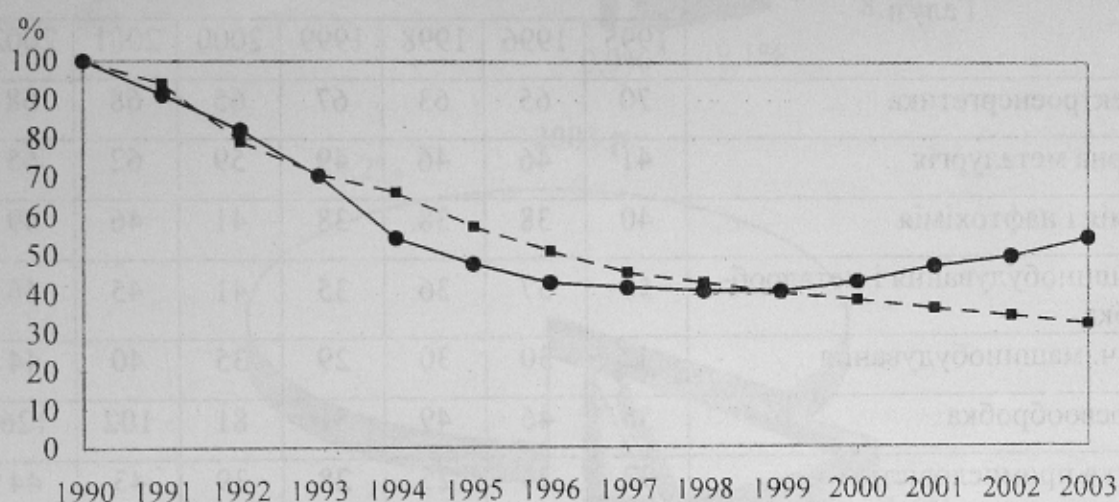

Рис. 1. Темпи росту ВВП і чисельності виконавців наукових і науково-технічних робіт (у % до рівня 1990 року)

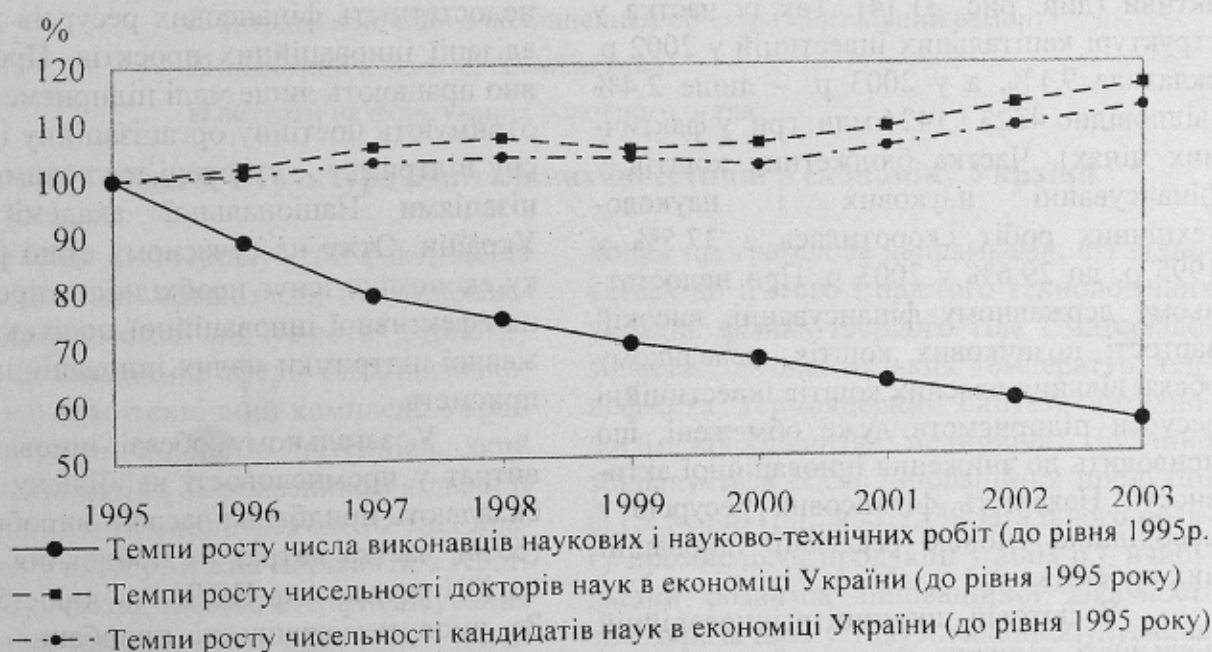

Рис. 2. Темпи росту чисельності докторів і кандидатів наук та виконавців наукових і науково-технічних робіт (у % до рівня 1995 року)

Динаміка обсягів виробництва за галузями (див. табл. 1, розраховано на основі [8] і статистичних таблиць з [7]) свідчить про позитивні якісні зрушення у промисловості. Особливо швидкими темпами останні чотири роки розвивалось машинобудування, за 2000-2003 роки випуск продукції цієї галузі промисловості збільшився у 2,07 рази. Незадовільною залишається

ситуація у легкій промисловості. Зростання обсягів продукції сировинних галузей і галузей первинної обробки природної сировини свідчить про те, що потенціал екстенсивного розвитку промисловості в Україні ще не вичерпано, і це негативно впливає на активізацію інноваційної діяльності.

Таблиця 1

**Темпи росту обсягів виробництва за галузями
(у % до 1990 року у порівняльних цінах)**

Галузі	Роки							
	1995	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Електроенергетика	70	65	63	67	65	68	68	71
Чорна металургія	41	46	46	49	59	62	65	74
Хімія і нафтохімія	40	38	38	38	41	46	49	57
Машинобудування і металооб- робка	50	37	36	35	41	45	46	53
у т.ч. машинобудування	42	30	30	29	35	40	44	60
Деревообробка	56	46	49	51	81	102	126	158
Легка промисловість	32	24	25	28	39	43	44	45
Харчова промисловість	47	43	38	41	51	60	65	78

В останні роки спостерігається суттєве зменшення інвестицій у нематеріальні активи (див. рис. 3) [4]. Так їх частка у структурі капітальних інвестицій у 2002 р. складала 9,1%, а у 2003 р. – лише 2,4% (відповідно 4223 і 1424 млн. грн. у фактичних цінах). Частка бюджетних коштів у фінансуванні наукових і науково-технічних робіт скоротилась з 37,5% у 1995 р. до 29,6% у 2003 р. При недостатньому державному фінансуванні, високій вартості позичкових коштів, невеликому обсязі вільних власних коштів інвестиційні ресурси підприємств дуже обмежені, що приводить до зниження інноваційної активності. Наявність фінансових ресурсів є необхідною умовою реалізації інноваційних проектів.

У світовій практиці в інноваційній діяльності важливе місце займають малі підприємства, на них здійснюється першочергове випробування інновацій. В Україні

інноваційна активність малого підприємства майже відсутня, в основному через недостатність фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів. Продуктивно працюють лише малі підприємства, які отримують постійну організаційну і ресурсну підтримку – створені науковими організаціями, Національної академії наук України. Отже на сучасному етапі розвитку економіки існує необхідність проведення ефективної інноваційної політики, державної підтримки малих інноваційних підприємств.

У загальному обсязі інноваційних витрат у промисловості найбільшу частку складають придбання засобів виробництва (60%), частка витрат на придбання технологій і результатів НДДКР – лише 5% [8]. За умов неможливості придбання нових прогресивних технологій і "ноу-хау" інноваційний розвиток господарства країни стримується як з боку споживачів нових

розробок, так і з боку тих, хто їх створює. Організації, які здійснюють НДДКР, через відсутність попиту на наукові розробки як з боку держави, так і більшості галузей виробництва та підприємств не отримують

доходу, що при обмеженості державного фінансування і позичкових ресурсів призводить до зниження результативності всієї науково-технічної сфери.

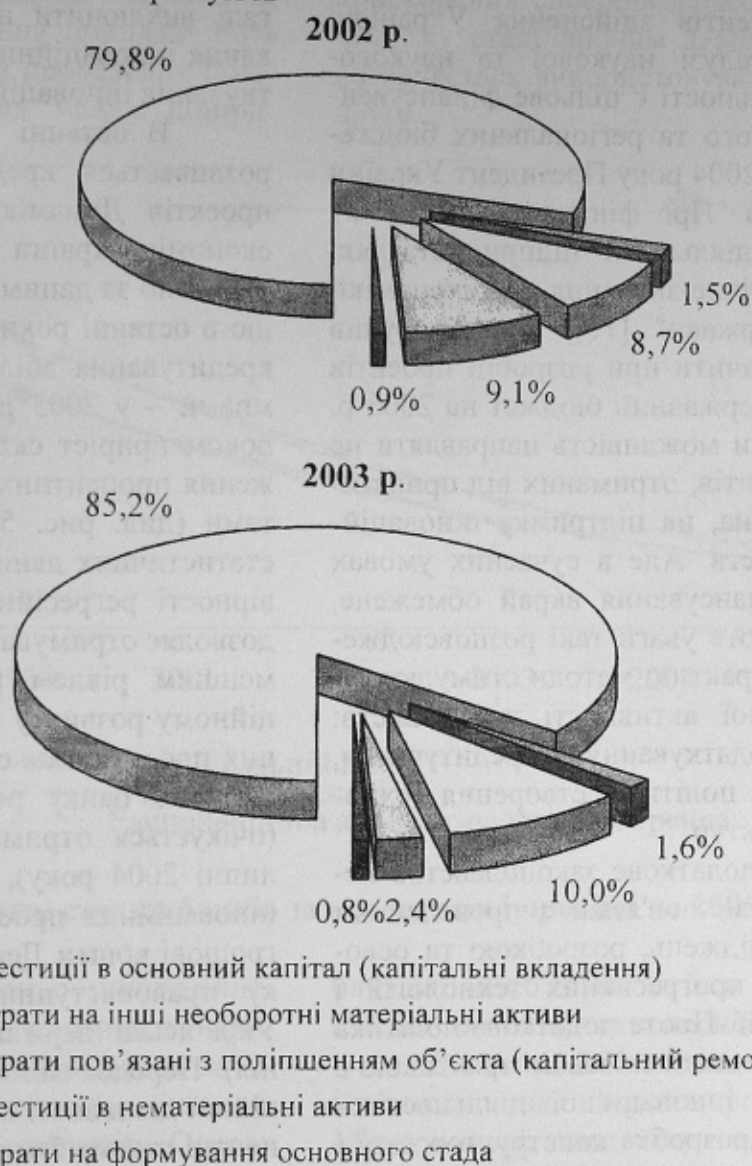

Рис. 3. Структура капітальних інвестицій в економіку України

Усе це підтверджує той факт, що як науково-дослідні організації, так і промислові підприємства відчувають серйозну кризу в інноваційній сфері. Слід відзначити, що науково-технічний комплекс України не втратив повністю потенціал, який мав за часів СРСР. За показником кількості науковців, що приходить на 10 тис. працюючих, Україну можна порівняти з Австрією [10], частка іноземного фінансування наукових і науково-технічних робіт збільшилась з 15,6% у 1995 р. до 24,9% у 2003 р. [4], українські науково-дослідні інститути приймають участь у міжнародних нау-

кових програмах за напрямками, які відносяться до п'ятого і шостого технологічних укладів: фізика твердого тіла і матеріалознавство, фізика низьких температур, теплофізика, термоядерний синтез, біотехнології, кріобіологія, медицина. Постійно збільшується обсяг інноваційної продукції (11,2 млрд. грн., або 5,1% загального обсягу промислової продукції у 2003 р.), найбільший розвиток інноваційної діяльності спостерігається у галузі машинобудування (у 2003 р. вироблено 36,6% інноваційної продукції, питома вага інноваційно активних підприємств склала 19,9%) [11].

Для організації і стимулювання інноваційної діяльності з боку держави використовуються прямі і непрямі, економічні і правові методи впливу. Одним з основних інструментів здійснення Україною політики в галузі наукової та науково-технічної діяльності є цільове фінансування з Державного та регіональних бюджетів. 20 квітня 2004 року Президент України підписав Указ "Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави" [13], яким доручив Уряду передбачити при розробці проектів Законів про Державний бюджет на 2005 р. і наступні роки можливість направляти не менш 10% коштів, отриманих від приватизації держмайна, на підтримку інноваційних підприємств. Але в сучасних умовах бюджетне фінансування вкрай обмежене, тому потребують уваги такі розповсюджені у світовій практиці методи стимулювання інноваційної активності підприємств: пільгове оподаткування, кредитування, амортизаційна політика, створення технопаркових структур.

Діюче податкове законодавство передбачає пільги, пов'язані з проведенням наукових досліджень, розробкою та освоєнням нових прогресивних технологій і видів продукції. Проте податкова політика уряду розходиться зі світовою практикою в стимулюванні інноваційної діяльності – патентування, розробка конструкторської і технологічної документації, організація

виробництва, просування товару на ринок є важливими етапами реалізації інноваційного проекту, які залишилися без підтримки з боку держави. Тому варто було б узгалі виключити асигнування на фінансування інноваційних проектів з бази оподаткування інноваційних підприємств.

В останні роки в Україні швидко розвивається кредитування інноваційних проектів. Динаміку кредитування банками економіки країни наведено на рис. 4 (розраховано за даними з [4, 5]), з якого видно, що в останні роки обсяги довгострокового кредитування збільшуються високими темпами – у 2003 році у порівнянні з 2002 роком приріст склав 120%. Постійне зниження процентних ставок банків за кредитами (див. рис. 5, побудовано на основі статистичних даних з [5], величина достовірності регресійних кривих $R^2 > 0,994$) дозволяє отримувати кредити під проекти з меншим рівнем рентабельності. Ескаляційному розвитку кредитування інноваційних проектів має сприяти діяльність Українського банку реконструкції і розвитку (очікується отримання ліцензії у червні-липні 2004 року), який для кредитування інноваційних проектів використовуватиме грошові кошти Держіннофонду (з 2000 року правонаступником Держіннофонду є Українська державна інноваційна компанія). Передбачається кредитування інноваційної діяльності під 10% річних, такі процентні ставки банків за кредитами прогноуються лише наприкінці 2005 року.

Рис. 4. Відношення вимог банків за кредитами, наданими в економіку України, до ВВП

Амортизаційна політика є важливим регулятором інноваційної активності, посилення стимулюючої функції амортизації прискорить впровадження технологічних нововведень. Наприклад, в Німеччині на амортизаційні списання припадає 66% усіх капіталовкладень на проведення інноваційного процесу серед малих підпри-

ємств [9]. З метою прискорення відновлення морально і фізично застарілих виробничих ресурсів необхідне скорочення терміну дії норм амортизації або використання прискорених способів нарахування. На сучасному етапі діючим законодавством не дозволяється використовувати ні перше ні друге.

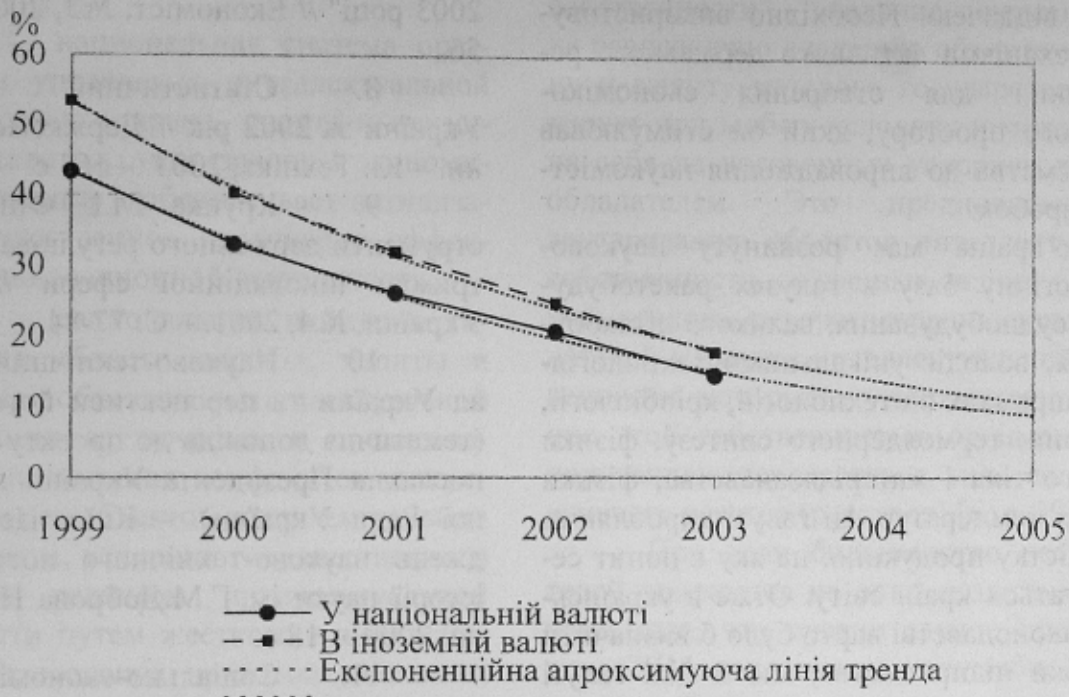

Рис. 5. Процентні ставки банків за кредитами і прогноз до 2005 року

Ефективною формою інноваційної діяльності в економічно розвинутих країнах є технопарки, в них досягається оптимальна концентрація фінансових, інтелектуальних і виробничих ресурсів. Основу системи розвитку інноваційної інфраструктури в Україні було закладено в 1996 р. затвердженням Положення "Про порядок створення і функціонування технопарків і інноваційних структур інших типів". Але тільки з прийняттям Закону України "Про інноваційну діяльність" у 2002 р. було створено прийнятні умови для створення технопарків. Діючі технопарки забезпечують випуск дійсно нової продукції рівня світових стандартів, а в багатьох випадках – це унікальні вироби. У 2002 р. вони виробили інноваційну продукцію на суму 581,9 млн. грн., що дорівнює 4,6% всієї відвантаженої інноваційної продукції в Україні [12]. Зараз в Україні функціонує 7 технопарків і, за оцінками експертів, існує

близько 40 об'єктів, на базі яких можливе створення нових технопарків.

З метою забезпечення власних науково-технічних інтересів, розвитку науково-технічного комплексу необхідно проводити ефективну інноваційну політику, яка ґрунтується на відповідній нормативно-правовій базі. На даний час в Україні таку базу створено (більш 80 документів: Конституція України, Закон України "Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності" [2], Закон України "Про інноваційну діяльність" [3], "Концепція науково-технічного і інноваційного розвитку України" і т.д.), але за якістю вона поступається відповідним базам економічно розвинутих країн. Відсутній системний підхід при визначенні пільгового режиму діяльності інноваційних підприємств.

Приоритетним напрямком вдосконалення правової системи повинно стати

відновлення розірваного через низький технологічний і виробничий потенціал промисловості ланцюжка "наука-техніка-виробництво", а саме: створення умов забезпечення сталого розвитку науково-технічної сфери, здійснення перспективних фундаментальних і прикладних досліджень, реалізація їх результатів з максимальною віддачею. Необхідно використовувати механізми активного державного регулювання для створення економіко-правового простору, який би стимулював підприємства до впровадження наукоємних розробок.

Україна має розвинуту науково-технологічну базу в галузях ракетобудування, суднобудування, великого літакобудування, володіє унікальними технологіями у напрямках біотехнологій, кріобіології, медицини, термоядерного синтезу, фізики твердого тіла і матеріалознавства, фізики низьких температур. Ці галузі виробляють наукоємну продукцію, на яку є попит серед багатьох країн світу. Отже в українському законодавстві варто було б визначити не тільки підприємства, але й цілі галузі інноваційними і закріпити за ними безумовні пільги.

Література

1. Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В. Україна: наука та інноваційний розвиток. – Київ, 1997. – 66 с.
2. Закон України "Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності" // Відомості Верховної Ради України, № 2, 1999. Ст. 20.
3. Закон України "Про інноваційну діяльність" // Відомості Верховної Ради України. – №36, 2002. Ст. 266.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Офіційний сайт Національного банку України // <http://www.bank.gov.ua>

6. Звернення Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році" // Економіст, №3, 2004. – С. 15-18.

7. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році" // Економіст, №3, 2004. – С. 21-56.

8. Статистичний щорічник України за 2002 рік // Держкомстат України. – К.: Техніка, 2003. – 663 с.

9. Крупка М.І. Фінансові інструменти державного регулювання та підтримки інноваційної сфери // Фінанси України, №4, 2001. – С. 77-84.

10. Науково-технічний потенціал України та перспективи його розвитку (тематична доповідь до проекту щорічного послання Президента України до Верховної Ради України). – Київ: Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України, 2000. – 18 с.

11. Соціально-економічне становище України за 2003 рік // Економіст, №1, 2004. – С. 6-11.

12. Семиноженко В. Технологічні парки України: перший досвід формування інноваційної економіки // Економіка України, №1, 2004. – С. 16-21.

13. Указ Президента України "Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави" // Урядовий кур'єр, №79, 2004.

14. Хобта В.М., Кравченко С.І. Розвиток інноваційних процесів в економіці України // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 53. – Донецьк, ДонНТУ, 2002. – С. 6-12.

Статья поступила в редакцию 30.04.2004